

Kasten Terk Edilen Bir Farz Namazın Kaza Edilebileceğine Delil Getirilen Bir Hadis ve Değerlendirmesi

Hüseyin Kahraman

Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı
Bursa/Türkiye
huskahraman@hotmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-1345-4429>

Öz: Bir Müslümanın uyku veya unutma sebebiyle vaktinde eda edemediği bir farz namazı daha sonra kaza edebileceği hatta bunun gerekliliği konusunda ulema arasında ittifak vardır. Nitekim Hz. Peygamber'in beyanına göre bu durumun başka bir kefareti yoktur. Bununla birlikte âlimler, bir kişinin kasten terk ettiği yani kılması gerektiğine inanmasına rağmen tembellik ve başka işlerle meşguliyet gibi sebeplere binaen vaktinde eda etmediği namazları kaza edip etmeyeceği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bu ihtilaf büyük oranda, namazın terki ile iman arasında kurulan alakaya göre şekillenmiş görünmektedir. Uyku ve unutmaya ilaveten kasten terkedilen namazların da kaza edilmesi gerektiğine inanan âlimlerin tamamı, bu görüşlerinin delili olarak belli bir hadise işaret etmektedir. Bu hadise göre Allah Rasûlü şöyle buyurmaktadır: “Biriniz uyku veya gaflet sebebiyle namazı terk ederse onu hatırladığı vakit kılsın. Zira Allah ‘namazı, beni hatırlamak için kıl’ buyurur”. Makale, bu hadisin söz konusu görüşün delili olup olamayacağı konusuna yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda dinin diğer verilerinde namaza yapılan vurgular ve özellikle de hangi durumlarda terki için kaza öngörüldüğüne işaret edilmekte, bu bilgilerle söz konusu hadisin uyumu araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Namaz, Namazın Terki, Namazın Kazası, Uyku ve Unutma, Kasten Terk.

Geliş Tarihi/Received Date: 06.04.2020

Kabul Tarihi/Accepted Date: 09.12.2019

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Kahraman, Hüseyin. “Kasten Terkedilen Bir Farz Namazın Kaza Edilebileceğine Delil Getirilen Bir Hadis ve Değerlendirmesi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/2 (Aralık 2020), 631-658.

A Hadith and Its Assessment Proves That Intentionally Abandoned Prayer Could Be Performed After Its Own Time

Abstract: There is an alliance among the scholars that a Muslim can perform the prayer later that he could not perform on time due to sleep or forget. As a matter of fact, according to the Prophet's statement, this situation has no other atonement. However, scholars disagreed about whether a person would perform later a prayer that he didn't perform it in time due deliberately to reasons such as laziness and preoccupation. This dispute appears to be largely shaped by the relevance between prayer and the faith. All of the scholars who believe that prayers that are deliberately abandoned in addition to sleep and forgetting should be perform later point to a certain *hadith* as evidence of these views. According to this *hadith*, the Messenger of Allah states: "If one of you leaves the prayer due to sleep or heedlessness, do it when remember. Because Allah says "pray for me to remember me." The article focuses on whether this *hadith* could be evidence for that view. In this context, the emphasis on prayer and especially in which cases performing later is anticipated for abandonment in religious sources and the compatibility of this *hadith* with these informations is investigated.

Keyword: *Hadith*, Prayer, To Abandon Prayer, To Perform Prayer After its Time, Sleep and Forget, To Abandone Deliberately.

Giriş

Namaz İslam'da üzerinde en çok durulan ibadettir. Nitekim *salât* kelimesi Türkçe'deki *namaz* manasıyla seksenden fazla âyette geçmektedir.¹ Kurân'da başka bir ibadete bu sıklıkla atıfta bulunulmamıştır. Kur'ân'a ilaveten sünnette de namazla alakalı pek çok açıklama yapılmış, edasına engel olabilecek her türlü mâniaya çözümler sunulmuştur. Sözelimi suya ulaşma imkânı olmadığı durumlarda teyemmüm yeterli görülmüş, yolculuk hallerinde kısaltılmasına ve (mezhebî tartışmalar bir tarafa bırakılacak olursa) birleştirilmesine müsaade edilmiş, hastalık durumunda oturarak hatta gerekirse yatarak kılınabileceği söylenmiş, savaş ortamında bile nasıl kılınacağı tarif edilmiştir.²

Din, edası için mümkün olan bütün kolaylıkları gösterdiği namaz konusunda, birkaç husus dışında mazeret kabul etmemektedir. Mazeret kabul edilen hususlar içinde de temel olarak "النوم" ve "النسيان" yani uyuma ve unutmaya işaret edilir. Ancak hadis kitaplarında uykunun "نام" değil de "قد" köküyle ifade edildiği ve buna *unutmak* yerine *gaflletin* eklendiği bir rivayet de vardır. Bu rivayete göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: "Biriniz uyku veya gaflet sebebiyle namazı terk

¹ Muhammed Fuâd Abdülbâki, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Ḳur'âni'l-kerîm* (Kahire: Matba'atü Dâri'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1364/1945), 'slv', 412-413.

² en-Nisâ 4/103.

ederse onu hatırladığı vakit kılsın. Zira Allah ‘namazı, beni hatırlamak için kil’ buyurur.”³

Namazların kazasının mümkün olup olmadığı ve eğer mümkünse bunun hangi durumlar için söz konusu edilebileceği ile ilgili tartışmalarda bazı ilim adamları gaflet ibaresinin yer aldığı bu rivayetlere özellikle işaret etmişlerdir. Buna göre uyuma ile unutmaya ilaveten *kasten terk edilen* yani farzîyetine ve önemine inanılmasına rağmen başta tembellik olmak üzere çeşitli sebeplere binaen kılınmamış namazların da kaza edilmesi gerektiğini savunan ilim adamları bu hadisleri delil almışlardır.

Makalede namazların vaktinde ifa edilememesi hususunda uyuma ve unutma durumlarına ilaveten gafleti de mazeret addeden rivayetin öncelikle hadis nakil teknikleri açısından incelenmesine gayret edilecektir. Bu bağlamda söz konusu hadisin farklı müelliflerce nakledilen rivayetleri ile bunların sened ve metin yapılarına işaret edilecek ayrıca hem birbirleriyle hem de aynı konudan bahseden diğer hadislerle mukayesesine çalışılacaktır. Daha sonra da hadislerin muhteva ve delâleti tartışılacak, bu bağlamda özellikle gaflet kelimesi hakkında ileri sürülen farklı görüşlere temas edilecektir. Çeşitli âlimler tarafından bu kelime hakkında yapılan yorumların isabet payı, aynı konudan bahseden diğer hadisler ve özellikle de dinin namaz ve terki konusundaki temel verileriyle ilişki kurulmak suretiyle değerlendirilmeye çalışılacaktır. Dolayısıyla araştırılması hedeflenen temel mesele söz konusu rivayetlerin, *kasten terk edilen namazların kaza edilmesi gerektiği* yönündeki görüş için *delil* addedilmeye uygun olup olmadığıdır. Bu çerçevede makalede, namazların kazasının olup olmadığı tartışmasına girilmeyeceğini özellikle ifade etmemiz gerekir.

1. Gafleti Namazın Terki Konusunda Mazeret Kabul Eden Rivayet

Ahmed b. Hanbel, Müslim, İbn Mâce ve Nesâî tarafından nakledilen⁴ bu hadisin Müslim rivayeti şu şekildedir:

إِذَا رَقَدَ أَحَدُكُمْ عَنِ الصَّلَاةِ أَوْ غَفَلَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا فَإِنَّ اللَّهَ يَقُولُ أَقِمِ الصَّلَاةَ لِيَذْكُرِي

“Biriniz uyku veya gaflet sebebiyle namazını ihmal ederse hatırlayınca kılsın. Zira Allahü Teâlâ ‘namazı beni anmak için kil’ buyurur.”

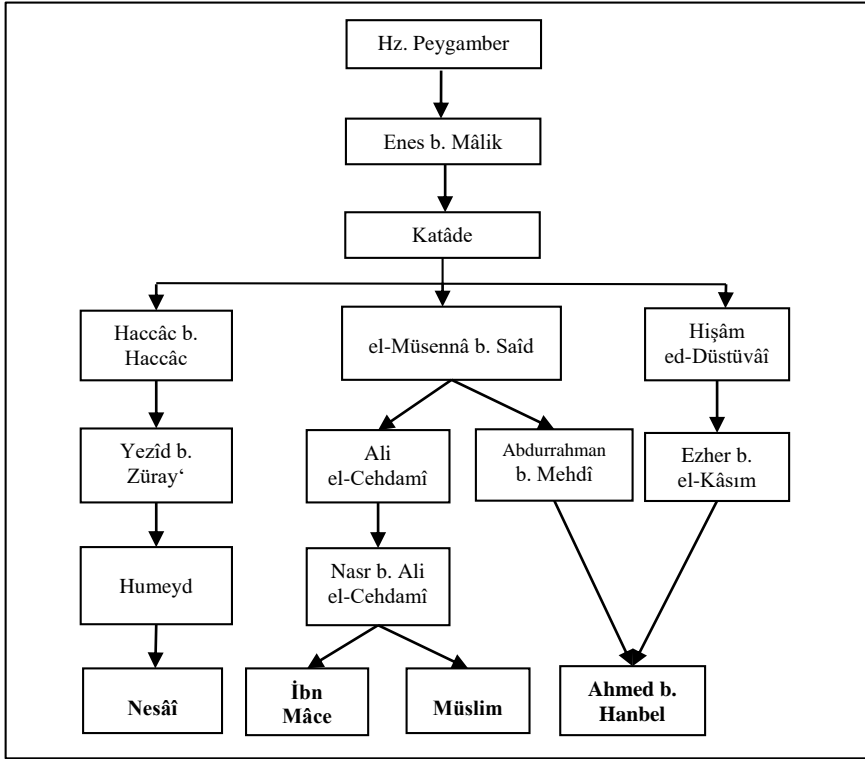
³ Hadisin Müslim rivayeti için bk. Müslim b. el-Haccâc Ebü'l-Hasen el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-Şaḥîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1954), “Mesâcid”, 316.

⁴ Ebü Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982), 3/184, 216; Müslim, “Mesâcid”, 316; Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beirut: Dâru'l-Fikr, ts.), “Mevâkîit”, 10; Ebü Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. Abdülfettâh Ebü Ğudde (Haleb: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1406/1986), “Mevâkîit”, 52.

Diğer üç müellifin naklettiği hadisleri de aralarındaki küçük bazı farklara rağmen, aynı rivayet kapsamında değerlendirmek mümkün görünmektedir. Zira bütün bu rivayetler aynı muhtevaya sahip olup uyuma ve gaflet unsurlarına işaret etmektedir. Ayrıca bu dört rivayetin sahâbî ve tâbiî ravileri de aynıdır. Hatta Ahmed b. Hanbel ile Müslim'in üçüncü tabakadaki ravisi de aynı isim yani el-Müsennâ b. Saîd'dir.

1.1. Hadisin İsnad Yapısı

Bu dört müellifin senedleri bir araya toplandığında şöyle bir rivayet şeması oluşur:

Tablo 1: Gafleti Namazın Terki Konusunda Mazeret Kabul Eden Hadisin İsnad Şeması

Bu şemadan da anlaşılacağı üzere hadisin sahâbî ve tâbiî ravileri rivayetlerinde tek kalmışlardır. Bununla birlikte Katâde b. Diâme (öl. 117/735), hakkındaki tedlis uyarıları bir tarafa münekkittlerin güvenilir bulunduğu ve özellikle

hâfıza cihetinden övdükleri bir ravidir.⁵ Hadisi Katâde'den nakleden raviler Haccâc b. Haccâc el-Bâhilî⁶, el-Müsennâ b. Saîd⁷ ve Hişam b. Ebî Abdillâh⁸ münek-
kitlerin güvenilir bulduğu ravilerdir. Sonraki tabakalarda yer alan raviler hak-
kında, Ahmed b. Hanbel'in hocası Ezher b. el-Kâsım istisna edilirse, görebildiği-
miz kadarıyla ciddi bir eleştiri yoktur ve dolayısıyla hadisin sahih olduğu söyle-
nebilir. Ezher hakkındaki eleştiriler de daha ziyade onun zabtı ile ilgilidir.⁹ Hadis
bu tarîkten “hasen” olsa bile diğer tarîklerin desteği ile sahih li-gayrihi seviye-
sine yükselmiştir, denilebilir. Çünkü hadisin diğer tariklerinin sahih oldukları
anlaşılmaktadır.

1.2. Hadisin Metin Yapısı

Hadisin diğer üç müellif tarafından nakledilen metinlerinde, Müslim rivaye-
tine göre bazı kelime farklılıkları, takdim-tehirler ve ilaveler görülür. Nitekim
Nesâî rivayetinde¹⁰ metin şu şekildedir:

سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الرَّجُلِ يَرْقُدُ عَنِ الصَّلَاةِ أَوْ يَغْفُلُ عَنْهَا قَالَ: كَفَّارُهَا
أَنْ يُصَلِّيَهَا إِذَا ذَكَرَهَا

Görüldüğü üzere bu rivayette uyuma ve gaflet durumları Hz. Peygamber'in
kendi ifadesi olmayıp O'na sorulan soru içinde yer alır. Ayrıca burada söz konusu

⁵ Nitekim Katâde'nin biyografisine yer veren hemen her müellif onun “sika” olduğunu söyledik-
ten sonra mutlaka “tedlis yaptığına” da işaret etmektedir. Hatta bu bağlamda “bizzat duyduğu
bir şeyi “حَدَّثَنَا”, duymadıklarına ise “قال” sigasıyla naklettiğine” vurgu yapılmıştır. Katâde araş-
tırma konumuz olan hadisi de Enes'ten “عن” ile nakletmektedir ki *müdelles* bir ravi için tercih
edilen bir siga değildir; tedlîs işareti olarak algılanır. Tedlîs hakkında geniş bilgi için bk. Ebû Amr
Osman b. Abdirrahmân ibnî's-Salâh eş-Şehrezûrî, *Ulûmü'l-ĥadîs*, thk. Nureddin İtr (Suriye:
Dâru'l-Fikr, 1406/1986), 73-76. Fakat konuyla alakalı rivayeti nakleden tek sahabî, görebildiğimiz
kadarıyla, Enes'tir. Ayrıca mesela Zührî'nin de Enes'ten bu bağlamda rivayetleri vardır. Bu se-
beple Katâde'nin hususen bu hadis hakkında tedlîs yapmadığı söylenebilir. Katâde b. Diâme hak-
kında geniş bilgi için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Bağdâdî, *eş-Şabâkâtü'l-kübrâ*,
thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990), 7/171-173; Ebû'l-
Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Hindistan: Matbaatü Dâirati'l-Me'ârif,
13268), 8/351-356.

⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/199-200.

⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 10/34-35.

⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 10/196-197.

⁹ Ahmed b. Hanbel'in hocası Ezher b. el-Kâsım hakkında, özellikle zabtına yönelik bazı eleştiriler
vardır. Nitekim bu ravi hakkında “sıkadır” yönündeki değerlendirmeler kadar “hadisi yazılır
ama delil alınmaz” ve “bazen hata yapar” şeklindeki eleştiriler de vardır (bk. İbn Hacer, *Tehzîbü't-
Tehzîb*, 1/205).

¹⁰ Nesâî, “Mevâkîf”, 52.

sebeplerle kılınmamış namazların hatırlanınca kılınması *kefaret* olarak isimlendirilir. Yine bu rivayette, Müslim metninin sonunda yer alan “Zira Allah ‘namazı beni anmak için kıl’ buyurur.” ifadesi de yoktur.

İbn Mâce rivayeti¹¹ de, bazı küçük farklılıklarla birlikte, Nesâî metnine benzerdir:

سُئِلَ الرَّسُولُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الرَّجُلِ يَغْفُلُ عَنِ الصَّلَاةِ أَوْ يَرْقُدُ عَنْهَا قَالَ يُصَلِّيَهَا إِذَا ذَكَرَهَا

Bu rivayette de metin soru üzerine inşa edilmiştir. Ancak uyku ve gaflet ifadeleri takdim-tehir ile nakledilmiştir. Ayrıca Nesâî rivayetinde yer alan *kefaret* ifadesi burada yer almamaktadır.

Ahmed b. Hanbel’in “Hişâm ← Katâde ← Enes” tarîkiden naklettiği¹² rivayet ise uyku ve gaflet kelimelerinin yer değişmesi dışında daha ziyade İbn Mâce metnine benzemektedir:

سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الرَّجُلِ يَرْقُدُ عَنِ الصَّلَاةِ أَوْ يَغْفُلُ عَنْهَا قَالَ: لِيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا

Buna karşın yine Ahmed b. Hanbel’in “Abdurrahman b. Mehdî ← Müsennâ ← Katâde ← Enes” tarîkinde¹³ metin daha fazla ayrıntıya yer vermektedir:

إِذَا رَقَدَ أَحَدُكُمْ عَنِ الصَّلَاةِ أَوْ غَفَلَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا. فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: أَقِمِ الصَّلَاةَ لِلذِّكْرِ. قَالَ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا غَزَا قَالَ: اللَّهُمَّ أَنْتَ عَضْدِي وَأَنْتَ نَصِيرِي وَبِكَ أَقَاتِلُ

“Biriniz uyku veya gaflet sebebiyle namazı ihmal ederse hatırlayınca kılın. Zira Allah ‘Namazı beni anmak için kıl’ buyurur. (Enes sözlerine devamlı şöyle) dedi: Hz. Peygamber gazaya çıkarken şöyle dua ederdi: ‘Allahım! Desteğim ve yardımcım sensin. Ben de senin uğruna savaşıyorum.’”

Aralarında mana ile nakilden kaynaklanan çeşitli farklılıklar olsa da tarîklerin tamamında ortak olan husus, uyku ve gaflet sebebiyle ihmal edilen namazların *hatırlanınca* kılınması gerektiğidir. Rivayetlerde uyku ile gaflet ifadeleri takdim-tehirle nakledilse bile ihmalin telafisi noktasında hep *hatırlamaya* vurgu yapılır. *Hatırlamak* lafzı hadisin delâletini tespit noktasında, bize göre önemlidir. Çünkü daha sonra tartışılacağı üzere hatırlama eyleminin uyku, unutma ve özellikle kasıtlı terk ile ilişkisinin kurulması gerekecektir.

¹¹ İbn Mâce, “Mevâkıf”, 10.

¹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/216.

¹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/184.

2. Hadisin Delâleti İle İlgili Görüşler

Hadiste bir namazın daha sonra kaza edilebilmesine sebep olacak iki mazeretten bahsedilmektedir. Bunlardan birincisi olan “رقد” fiili esasen “gece veya gündüz, az ya da çok uyumak” manasına gelirken, bu hadiste de olduğu gibi “عن” harf-i ceri ile kullanıldığında “oturmak, tehir etmek, gaflette olmak” gibi anlamlar da ifade edebilmektedir. Fakat bu bağlamda fiilin عن ile kullanımında ortaya çıkan *tehir etme* manasının daha ziyade *kaçırmaktan dolayı geciktirme* şeklinde olduğu görülür.¹⁴

Bununla birlikte görebildiğimiz kadarıyla kelimeyi hadisin bütünlüğü içinde bu manaya hamleden pek yok gibidir. Zira “رقد عن الصلاة” ifadesi Hz. Peygamber’in yaşadığı bir olayda, durumu tespit için bizzat O’na izafe edilir. Bu rivayete göre Allah Rasûlü ve beraberindekiler Hayber’den dönerken sabaha doğru mola verir. Bilal-i Habeşî, onları sabah namazına uyandırmak için nöbetçi kalır. Fakat yorgunluktan dolayı bir süre sonra o da uyur. Kafiledekilerin tamamı ancak güneş doğduktan sonra uyanabilirler. Bunun üzerine sahabîler sabah namazını kılamadıkları için büyük bir endişeye kapılır... Hz. Peygamber onlara şöyle hitap eder:

فَإِذَا رَقَدَ أَحَدُكُمْ عَنِ الصَّلَاةِ أَوْ نَسِيَهَا ثُمَّ فَرَعَ إِلَيْهَا، فَلْيُصَلِّهَا، كَمَا كَانَ يُصَلِّيهَا فِي وَقْتِهَا

“Sizden biri uyumak veya unutmak suretiyle bir namazı eda edemez sonra da bundan dolayı endişeye kapılırsa bu namazı vaktinde kıyıyormuş gibi kılsın”.¹⁵

Bu rivayetten anlaşıldığı kadarıyla olayı anlatan sahâbî veya ondan sonra gelen ravilerden herhangi biri yaşanan durumu “رقد عن الصلاة” ibaresiyle ifade etmekte beis görmemiştir. Kaldı ki aynı hadiseyi anlatan Ebû Cuhayfe rivayetinde ilgili kısım şu cümleyle ifade edilmiştir:

فَمَنْ نَامَ عَنْ صَلَاةٍ أَوْ نَسِيَ صَلَاةً فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا وَإِذَا اسْتَيْقَظَ

Dikkat edileceği üzere bu rivayette “رقد عن” yerine, aynı manaya delalet edeceği düşünülen “نام عن” kullanımı tercih edilmiştir. Bu bilgiler “رقد عن” kullanımının, nispeten geniş bir anlam çerçevesi bulunmasına ve “ihmalî” çağrıştıracak

¹⁴ Ebû'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnan ed-Dâvûdî (Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1412), 362; Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-münîr* (Beirut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 3/452; İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemu'l-vasîf* (Beirut: Dâru'd-Da'vet, ts.), 1/364.

¹⁵ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî, *el-Muvaţta'*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Abu Dabi: Müessesetü Zâyed b. Sultan, 1425/2004), “Vuķütü's-salât”, 11.

¹⁶ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Absî, *el-Muşannef*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409, 1/411; 7/281; Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, thk. Hamdî b. Abdilmecid (Musul: Mektebetü'l-Ülûm ve'l-Hikem, 1404/1983), 22/107.

mecazî vecihler ifade etmesine rağmen, en azından bu hadiste “uyumak, uyuyakalmak” manasına delâlet ettiği göstermektedir.

Hadisin delâleti konusunda ihtilafa sebep olan, metnin ikinci temel vurgusu konumundaki “غفل” fiilidir. Nitekim tasavvuf, fıkıh ve hadis ilimlerinde bir ıstılâh haline gelmiş olan gaflet hakkında pek çok farklı tarif verilmiştir. Fakat bütün çeşitliliğine rağmen bu tarifleri şu iki başlık altında toplamak mümkündür:

1. Kasıtsız bir eylem olarak gaflet: Unutmak, farkına varmamak, dalgınlık, dalgınlıkla ihmal etmek, dikkatsizlik, dalgınlık veya dikkatsizlik eseri hata yapmak, yanılmak, aldanmak, fark etmemek, boş bulunmak, bir şeyin gerekliliği ortada iken bunu idrak edememek.

2. Kasıtlı bir eylem olarak gaflet: Terk, unutmadığı halde terk etmek, ihmal, zamanın boşa geçirilmesi, yeterince uyanık ve dikkatli davranılmadığı için insana arız olan yanılma hali, yeterli ölçüde dikkat ve özen göstermediği için bir şeyi unutmak, nefsin kendi arzusuna uyması.¹⁷

Kelimenin anlam çerçevesi bu denli zengin olunca hadisin delâleti konusunda ihtilaf edilmesi kaçınılmaz olmuştur. Hadisin anlaşılması ile ilgili olarak ortaya atılan görüşleri şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

2.1. ‘Gaflet, Kasten Terk Manasındadır’ Görüşü

Ebû Hanîfe ile İmam Şâfiî arasındaki ihtilaflara dair meseleleri işlediği *el-Hilâfiyât* isimli eserinde 109. başlığı “Sonradan İslam’a dönen mürtedin, irtidât ettiği günlerde terk ettiği namazları kaza etmesi gerekir” konusuna ayıran Şâfiî hadis ve fıkıh âlimi Beyhakî (öl. 458/1065) öncelikle Ebû Hanîfe’nin *kaza etmez* şeklindeki görüşünü verir. Sonra da *bizim delilimiz* diyerek önce “مَنْ نَسِيَ صَلَاةً إِذَا ذَكَرَهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا” hadisine işaret edip *hadiste geçen unutmama ifadesi, terke hamledilir* açıklamasında bulunur. Müellifin *terk ifadesinden* kasıt büyük ihtimâlle *kasten terk* olmalıdır. Zira naklettiği ikinci delil “إِذَا رَقَدَ أَحَدُكُمْ عَنِ الصَّلَاةِ، أَوْ غَفَلَ عَنْهَا،”

¹⁷ Nitekim Arap dil bilgini Ahmed el-Feyyûmî’nin (öl. 770/1368) şu tarifi, ulema arasındaki ihtilafın haksız olmadığını gösterir gibidir: “Gaflet; bir şeyin insanın zihninden yok olması, onu hatırlamaması demektir. Bu kelime ihmal ve yüz çevirme sebebiyle bir şeyi terk eden kişi hakkında da kullanılır. Nitekim ‘insanlar için hesap vakti yaklaştı. Hâlbuki onlar gaflet içinde yüz çevirmiş durumdadır’ âyetinde de bu kullanım vardır”. bk. Feyyûmî, *el-Mişbâhu’l-münîr*, 2/449. Gaflet kelimesi hakkında geniş bilgi için bk. Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 609; Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta’rifât*, thk. Komisyon (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1403/1983), 67. Bu kelime hakkında ayrıca bk. Süleyman Uludağ, “Gaflet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/283-284; H. Yunus Apaydın, “Gaflet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/284-285; Selahaddin Polat, “Gaflet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/285-286.

”فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا” hadisidir. Beyhakî’ye göre irtidâd eden kişi Allah’ı zikirden gafil olmuş, hevâsına ittiba etmiştir.¹⁸

Mâlikî ilim adamı Şihâbüddin el-Karâfi (öl. 684/1285) öncelikle Ahmed b. Hanbel’in *kasten terk eden kişi namazı kaza etmez; zira bu sebeple mürted olmuştur*¹⁹ şeklindeki görüşünü aktarır ona itiraz eder. Sonra da terk konusunda sebep ayırımı yapmaksızın *yerine getirilmemiş her farz namazın kazası şarttır (vâcib)* görüşünü savunup *bizim delilimiz* diyerek söz konusu hadise işaret eder.²⁰ Bu yaklaşımından anlaşıldığına göre Karâfi, gaflet lafzını *kasten* veya *özürsüz* terk manasına hamletmektedir.

“Kişi uyuma ve unutmaya neticesinde kılamadığı namazı nasıl kaza eder”²¹ başlığı altında, içinde söz konusu hadisin de bulunduğu rivayetleri nakleden Hanefî âlim Aynî (öl. 855/1451) *Hadisten Elde Edilecek Faydalar/Hükümler* başlığı altında sözü öncelikle mazeretsiz terk edilen namazlara getirir. Ona göre namazın kazası açısından bakıldığında uyumak ve unutmak gibi özürlerle binaen terk etmek ile özürsüz terk etmek arasında fark yoktur. Özür sebebiyle namazı kaza etmek gerekiyorsa özürsüz terk durumunda kaza daha evladır.²²

Hadislerde uyuma ve unutmaya halleri için söz konusu edilen kaza, kasten terk hususunda daha elzem ve gereklidir diyen Vehbe Zuhaylî’nin (öl. 2015) delilleri arasında bu hadis de yer alır.²³

Çağımız ilim adamlarından Nihat Yatkın da “...insan zayıf yaratılmıştır, bu yüzden her şeyde olduğu gibi namaz hususunda da ihmali söz konusu olabilir” dedikten²⁴ sonra bahsi geçen bu rivayete işaret eder. Çeşitli verilerden hareketle

¹⁸ Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn el-Beyhakî, *el-Hilâfiyât beyne’l-imâmeyn eş-Şâfi’î ve Ebî Hanîfe ve aşhâbih*, thk. Mahmûd b. Abdülfettâh (Kahire: er-Ravda li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 1436/2015), 3/113.

¹⁹ Hanbelîlere göre namazın kasten terki küfürdür ve böyle bir şahsın katli vaciptir (bk. Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî, *el-Muğni* [Kahire: Mektebetü Kahire, 1388/1968], 2/330). Ahmed b. Hanbel’e göre namazlarını bu şekilde terk eden birinden namazlarını kılması istenmez ve beklenmez. bk. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *Mesâ’ilü Ahmed b. Hanbel*, thk. Zühayr eş-Şâviş (Beyrut: el-Mektebül-İslâmî, 1401/1981), 55; Ebû Ya’lâ Muhammed b. el-Huseyn el-Ferrâ, *et-Ta’lîku’l-kebîr fi’l-mesâ’il-i-hilâfiye beyne’l-e’imme* (thk. Muhammed b. Fahd, Dımaşk: Dârü’n-Nevâdir, 1435/2014), 1/359.

²⁰ Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Karâfi, *ez-Zahîra*, thk. Muhammed Hacî (Beyrut: Dârü’l-Garb, 1994), 2/380.

²¹ Ebû Muhammed Bedriüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Nühâbü’l-efkâr fi tenkîhi mebâni’l-aḥbâr fi şerhi Me’âni’l-Âşâr*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim (Katar: Vüzeratü’l-Evkâf, 1429/2008), 7/149.

²² Aynî, *Nühâbü’l-efkâr*, 7/160.

²³ Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr fi’l-‘aḳide ve’ş-şer’i’a ve’l-menhec* (Dımaşk: Dârü’l-Fikr, 1418), 16/190.

²⁴ Nihat Yatkın, “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Namazların Kazası”, *EKEV Akademi Dergisi* 3/1, 2001, 170.

bu hadiste geçen *gaflet* kelimesinin *bilerek terk etme* manasına geldiğini savunan Yatkin, böyle kişilerin de namazlarını kaza etmesi gerektiği sonucuna ulaşır.²⁵

Esasen bu yöndeki görüşleri, asıl tartışma konusu olan *namazı kasten terkin imana etkisi* ve bu konuda ortaya atılan görüşler bağlamında ele almak mümkündür. Malum olduğu üzere Hanbelîler böyle bir kişiyi tekfir ederken Hanefîler, Mâlikîler ve Şâfiîler *kâfir değil günahkâr* saymaktadır. Bu çerçevede Hanbelîlerin “kaza etmez” derken diğerlerinin “kaza etmelidir” görüşünü savunmaları, kendi içlerinde tutarlı olduklarının bir göstergesidir.

2.2. ‘Gaflet Unutmak Manasındadır’ Görüşü

Araştırma konumuz olan hadis, İmam Mâlik (öl. 179/795) tarafından *gaflet* yerine *unutma* yani نسي kelimesiyle nakledilmiştir:

فَإِذَا رَقَدَ أَحَدُكُمْ عَنِ الصَّلَاةِ أَوْ نَسِيَهَا ثُمَّ فَرَعَ إِلَيْهَا، فَلْيُصَلِّهَا، كَمَا كَانَ يُصَلِّيهَا فِي وَقْتِهَا²⁶

Buradan hareketle onun, *gaflet* kelimesini *unutmak* manasına hamlettiği söylenebilir.

Görebildiğimiz kadarıyla âlimlerin büyük çoğunluğu da *gaflet* ifadesini *unutmak* manasına hamletmişlerdir. Mesela Ebû Hanîfe (öl. 150/767), Ebû Yûsuf (öl. 182/798), Müzenî (öl. 264/868), Kerhî (öl. 340/951) gibi âlimler *unutmak* ve *uyumak suretiyle bir namazı kılamayan kişinin onu kaza etmesi gerekir* derken delil aldıkları hadisler arasında söz konusu hadis de vardır.²⁷ Bu da hadiste geçen *gaflet* ibaresini *unutma* anlamına hamlettiklerini gösterir.

Sözgelimi İbn Mâce (öl. 273/887) *Namazı uyku ve unutma sebebiyle ihmal eden kişi başlığı* altında ilk olarak metninde غفل ve رقد geçen söz konusu hadisi nakleder.²⁸ İbn Mâce’nin bu bab başlığı altında naklettiği ikinci ve üçüncü hadisler “من نسي صلاة فليصلها إذا ذكرها”, dördüncü ve son hadis ise “فاذا نسي أحدكم “ الصلاة أو نام عنها فليصلها إذا ذكرها” şeklindedir.

İbn Huzeyme (öl. 311/923) Hz. Peygamber’in uyumak veya unutmak suretiyle kılinamamış namazların iadesini emrettiğine dair delil babı cümlesiyle başlayan uzun bab başlığı içinde kaza bağlamında uyanma ve hatırlamayı söz konusu eder. Müellifin bu başlık altında verdiği ilk rivayet, araştırma konumuz olan *gaflet* ve uyuma ile ilgili hadistir.²⁹

²⁵ Yatkin, “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Namazların Kazası”, 171-172.

²⁶ İmam Mâlik, “Vuḫūtu’s-salât”, 11.

²⁷ Mahmûd Muhammed Hattâb es-Sübkî, *el-Menhelü’l-‘azbü’l-mevrûd şerhu Süneni’l-İmâm Ebî Dâvûd*, thk. Emin Mahmûd Muhammed (Kahire: Matbaatü’l-İstikâme, 1351-1353), 4/24.

²⁸ “باب من نام عن الصلاة أو نسيها”. İbn Mâce, “Mevâḫit”, 10.

²⁹ Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nisâbü’rî, *eş-Şaḫîḫ*, thk. Muhammed Mustafa el-A’zamî (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1424/2003), 1/491.

Ebû Avâne (öl. 316/928) söz konusu hadisi *Uyumak ve unutmak suretiyle bir namazı kılamayan kişiden günahın kaldırılması* cümlesiyle başlayan uzunca bir bab başlığı altında verir.³⁰

Aynı şekilde İbn Harrât (öl. 581/1185) da bu hadisi *Uyumak veya unutmak suretiyle bir namazı kılamayan kişi için bu namazın vakti, hatırladığı zamandır* bab başlığı altında nakleder.³¹

İbn Teymiyye'nin (öl. 728/1327) *farz bir namazı vakti çıkana kadar kılmayan kişinin bunu kaza etmesi gerekir* dedikten sonra getirdiği deliller arasında bu hadis de vardır. Daha sonra *hadiste namazın terki uyuyan ve unutan kişiye tahsis edilmiştir...* diyerek bazı açıklamalarda bulunur.³²

Tefsir âlimi Hâzin (öl. 741/1340) “Namazı beni anmak için kıl” ayetinin tefsir vecihleri kapsamında “إِذَا تَرَكْتَ صَلَاةَ ثُمَّ ذَكَرْتَهَا فَأَقِمَهَا” yani “bir namazı terk eder de sonra hatırlarsan onu kıl” görüşüne atıfta bulunur ve bu görüşü teyiden “من ذكرها إذا ذكرها نسي صلاة فليصل إذا ذكرها” hadisine işaret eder. Hemen sonra da “bir başka rivayette “إِذَا رَقِدَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ أَوْ غَفَلَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا” şeklinde vârid olmuştur” der.³³ Buna göre Hâzin’in verdiği ikinci rivayetteki gaflet kelimesini, *unutmak* manasına hamlettiği düşünülebilir.

Kaza ancak bir vecibenin acizyet sebebiyle yerine getirilememesi durumunda söz konusu olur. (Böyle bir sebebe bağlı) kaza, şarttır diyen Zeylaî (öl. 743/1343) buna delil olarak söz konusu hadisi zikreder. Malum olduğu üzere kasıttaki acizyet yoktur. Dolayısıyla Zeylaî'nin bu hadiste geçen gaflet ibaresini unutmaya hamlettiği düşünülebilir.³⁴

İbn Hacer el-Heytemî (öl. 974/1566) *uyuma ve unutmaya gibi özürlü nedenlerle kılınmamış bir namazın, borçtan kurtulmak adına hemen kılınması müstehab görülmüştür* dedikten sonra ayrıca *Sahihayn'da nakledilen bir haber de bunu emretmektedir* bilgisini verir. Heytemî'nin bu bağlamda naklettiği haber “إِذَا رَقِدَ أَحَدُكُمْ عَنِ الصَّلَاةِ

³⁰ “بَابُ رَفْعِ الرَّغْمِ عَنِ النَّاسِ وَالنَّاسِ لِصَلَاتِهِ”. Ebû Avâne Ya'kûb b. İshâk en-Nîsâbüri, *el-Müstahrec*, thk. Eymen b. Ârif ed-Dîmâşkî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rîfe, 1419/1998), 1/562, 567.

³¹ Ebû Muhammed Abdülhak b. Abdîrrahmân el-Endelusî (İbnü'l-Harrât), *el-Ahkkâmu's-şer'iyyeti'l-kübrâ*, thk. Hüseyin b. Ukkâşe (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1422/2001), 2/11.

³² Ebû'l-Abbâs Takîyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm el-Harrânî (İbn Teymiyye), *Şerhu'l-'Umde*, thk. Hâlid b. Ali (Riyad: Dâru'l-Âsime, 1418/1997), 1/232.

³³ Ebû'l-Hasen Alâüddîn Ali b. Muhammed el-Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl fi me'âni't-tenzil*, thk. Muhammed Ali Şahin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 3/202.

³⁴ Fahrüddîn Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyînu'l-ḥaḳâ'ik şerhu Kenzi'd-deḳâ'ik* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, 1313), 1/185.

”أو غفل عنها فليصلها إذا ذكرها“ hadisidir.³⁵ Heytemî'nin, bir namazı kazaya bırakma konusunda sözünü ettiği mazeretler olan uyuma ve unutmaya ”رقد“ ve ”غفل“ fiillerini içeren hadisle işaret etmesi, gafleti unutmak manasına hamlettiğini gösterir.

Şevkânî (öl. 1250/1834), araştırma konumuz olan hadis ile ”مَنْ نَسِيَ صَلَاةً مِنْ نَسِيَ صَلَاةً إِذَا ذَكَرَهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا“ şeklindeki rivayeti zikrettikten sonra bu iki hadis delâlet ediyor ki eğer bir kişi namazı uyumak veya unutmak suretiyle ihmal ederse, (uyanınca veya hatırlayınca) kılması gerekir açıklamasında bulunur. Dolayısıyla müellifin gaflet ibaresini unutmak kelimesi ile karşıladığı söylenebilir. Nitekim o konunun akışı içinde namazı kasten terk edenlerin de onu kaza etmesi gerekir diyenlere itiraz ettiğini ama ciddi bir delillerinin olmadığını söyler.³⁶

Sââtî'nin bu hadisi zikrettiği babın başlığı da *Kılmayı unutan kişi için namazın vakti hatırladığı andır* şeklindedir.³⁷

Uyuduğu veya unuttuğu için bir namazı vakti çıkana kadar kılamayan kişinin bunu kaza etmesi gerektiği hususunda âlimlerin icmâi vardır diyen Şinkitî'nin (öl. 1393/1974) buna getirdiği deliller arasında söz konusu hadis de yer alır.³⁸

2.3. 'Gaflet, Uyku Manasındadır' Görüşü

Nesâî'nin *Uyku sebebiyle namazı ihmal eden kişi başlığı* altında naklettiği üç hadisten ilki budur. İkinci ve üçüncü hadisler ise *Kusur, uyku değil uyanıklık hali için geçerlidir* manasındadır.³⁹

Kurtubî (öl. 656/1258) ”من نسي صلاة أو نام عنها فليصلها إذا ذكرها“ hadisini naklettikten sonra ”başka bir lafızda ”أو غفل عنها“ şeklinde vârid olmuştur” der. Kurtubî'nin bu açıklaması onun ”غفل“ fiilini ”نام“ manasına hamlettiğini göstermektedir. Zira sözlerine devamla ”bütün bu rivayetler uyuyanın da gafil olanın da bu namazı kaza etmesinin vacib olduğuna delâlet etmektedir” değerlendirmesinde bulunur. Hemen sonra da ”وأما من ترك الصلاة عامداً“ diyerek namazı

³⁵ Ebü'l-Abbâs, Ahmed b. Muhammed b. Hacer el-Heytemî, *el-Minhâcu'l-ğavîm* (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1420/2000), 75.

³⁶ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, thk. İsmâuddîn es-Sabâbitî (Mısır: Dârü'l-Hadîs, 1413/1993), 2/31.

³⁷ Ahmed b. Abdirrahmân es-Sââtî, *el-Fethü'r-rabbânî li-tertibî'l-Müsenedi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî* (Beirut: Dârü İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.), 2/301.

³⁸ Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-beyân fi izâhi'l-ğur'âni bi'l-ğur'ân* (Beirut: Dârü'l-Fîkr, 1415), 3/456

³⁹ ”باب فيمن نام عن صلاة“. Nesâî, ”Mevâkıit“, 52.

kasten terk etmenin hükmünü tartışır. Bu yaklaşımı da onun gafleti, kasıtlı bir eylem görmediğine işaretler.⁴⁰

Tîbî (öl. 743/1342) “من نسي صلاة أو نام عنها، فكفارتها أن يصليها إذا ذكرها” yani *Unutmak veya uyumak suretiyle ihmal edilen namazın kefareti, hatırlanınca kılınmasıdır* hadisinin şerhinde *nam* fiili *gaflet* manasını da içerir ki söz konusu fiil burada *uyku* durumunda iken *gaflet* etti manasına gelir izahında bulunur.⁴¹ Mübârekpûrî (öl. 1414/1994) de Tîbî'nin bu açıklamasını aynen tekrarlar.⁴²

Çağdaş ilim adamlarından İsyûbî'ye göre hadiste “رقد” ile “غفل” arasında bulunan “أو” harfinin, raviden kaynaklanan bir şüphe olması ihtimali de vardır. Böyle olması durumunda ravinin gafleti, uyku manasında kullandığı düşünülür. Müellife göre ikinci ihtimâl, ki bu daha açıktır, “أو” harfinin atıf olmasıdır. Atıf olması durumunda umûmun husûsa atfı cinsinden bir mana ifade eder.⁴³ Buna göre uyku da bir gaflet çeşididir.

3. Değerlendirme

Bütün bu verilerden anlaşıldığı kadarıyla gafletin uyku ve unutmak gibi istemsiz eylemler kadar kasten terk gibi istemli amellere de hamli mümkündür. Fakat kelimenin istemli davranışlara hamli dinin, namazın kasten terkinin söz konusu etmesi ve bunun telafisini göstermesi gibi bir manaya gelecektir. Fakat bize göre, Müslüman toplum üzerinde ciddi etkiler bırakması açısından oldukça önemli olan böyle bir neticeye ulaşmadan önce, konuyla alakalı bütün rivayetlerin ve özellikle de namazın kasten terki konusunda dinin ortaya koyduğu tavrın incelenmesinde büyük fayda olacaktır.

3.1. Hadisin Konuyla Alakalı Diğer Rivayetlerle İlişkisi

Namazların kazasından bahseden hadislerin çok büyük bir kısmında buna imkân veren mazeretler görebildiğimiz kadarıyla “النوم” ve “النسيان” yani *uyumak* ve *unutmak* eylemleriyle ya da sadece *unutmak* ile ilişkilendirilmiştir. Bu bağ-

⁴⁰ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ömer el-Kurtubî, *el-Müfhim limâ eşkele min telhîsi kitâbi Müslim*, thk. Muhyiddin Dîb Misto (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1417/1996), 2/309.

⁴¹ “ضمن نام معنى غفل؛ أي غفل عنها في حال نومه”. Şerefüddin el-Huseyn b. Abdillâh et-Tîbî, *el-Kâşif 'an hakâ'iki's-sünen*, thk. Abdülhamid Hindâvî (Riyad: Mektebetü Nizar Mustafa el-Bâz, 1417/1997), 3/888.

⁴² Ebü'l-Hasen Ubeydullah b. Muhammed el-Mübârekpûrî, *Mir'âtü'l-mefâtih şerhu Mişkâti'l-meşâbih* (Hindistan: İdâretü'l-Buhûsü'l-İlmiyye, 1404/1984), 2/312.

⁴³ Muhammed b. Ali el-İsyûbî el-Vellevî, *Zehîratü'l-ukbâ fi şerhi'l-Müctebâ* (Beyrut: Dârü'l-Me'âric, 1416/1996), 7/601.

lamda ilk iki ravisi *Enes* → *Katâde* olan hadisler özellikle dikkat çeker. Zira hatırlanacağı üzere uyumayı “رقد” köküyle ifade edip buna “غفل” ibaresini ekleyen rivayet de bu raviler aracılığı ile nakledilmiştir.

3.1.1. ‘Enes → Katâde’ Tarîkiyle Gelen ve Gaflet Kelimesine Yer Vermeyen Rivayetler

Namazın kazası konusunda *uyuma* ve *unutma* mazeretlerinden bir veya ikisine birden işaret eden ve *Enes* → *Katâde* tarîkenden gelen bu rivayetler⁴⁴ bir araya toplandığında, ilk beş tabaka açısından aşağıdaki gibi bir isnad şeması ortaya çıkmaktadır.

Bu rivayetler içinde Saîd b. Ebî Arûbe (öl. 156/773)⁴⁵, Şu’be (öl. 160/776)⁴⁶, Haccâc b. Haccâc (öl. 131/748)⁴⁷ ve Eyyûb Ebü’l-Alâ’dan (öl. ?)⁴⁸ gelenlerde *uyuma* ve *unutmanın* her ikisine birden; Hemmâm b. Yahyâ⁴⁹ ve Ebû Avâne’dan⁵⁰ gelenlerde ise sadece *unutmaya* işaret edilmiştir. İsnad şemasının da işaret ettiği üzere bu durum göstermektedir ki bir namazın ihmaline mazeret teşkil edecek hususlar bağlamında “نام” ve “نسي” kelimelerine işaret eden rivayetler, “رقد” ve “غفل” ile ifade olunanlara oranla çok daha yaygındır.

⁴⁴ Bu rivayetler için bk. Ebû Abdillâh Abdullah b. Abdirrahmân ed-Dârimî, *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed (Suud: Dâru’l-Muğnî, 1412/2000), “Salât”, 26; İbn Ebî Şeybe, *el-Musanef*, 3/100, 243, 269; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmi’u’ş-Şaḥîḥ*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ (Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 1407/1987), “Mevâkîṭ”, 37; Ebû Dâvud Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *es-Sünen* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-Arabî, ts.), “Salât”, 11; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Dâru İhyai’t-Türâsi’l-Arabî, ts.), “Salât”, 131; İbn Mâce, “Mevâkîṭ”, 10; Nesâî, “Mevâkîṭ”, 52; Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-Atekî el-Bezzâr, *el-Müsned*, thk. Âdil b. Sa’d (Medine: Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, 1988-2009), 13/398; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân es-Büstî, *eş-Şaḥîḥ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü’l-Risâle, 1414/1993), 4/423.

⁴⁵ Bu rivayet için mesela bk. Dârimî, “Salât”, 26.

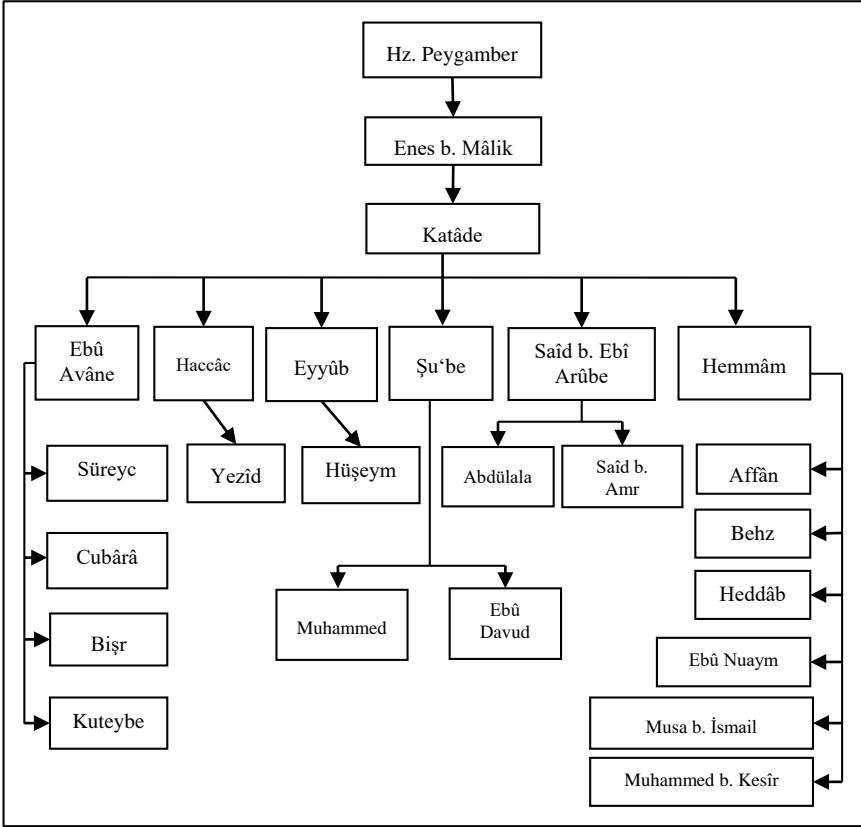
⁴⁶ Bu rivayet için mesela bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/282.

⁴⁷ Bezzâr, *el-Müsned*, 13/398.

⁴⁸ Bu rivayet için bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Musanef*, 1/411; 7/281

⁴⁹ Bu rivayet için mesela bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/269; Buhârî, “Mevâkîṭ”, 37; Ebû Dâvud, “Salât”, 11.

⁵⁰ Bu rivayet için mesela bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/243; Tirmizî, “Salât”, 131; İbn Mâce, “Mevâkîṭ”, 10; Nesâî, “Mevâkîṭ”, 52.

Tablo 2: 'Enes → Katâde' Tarîkiyle Gelen ve Gaflet Kelimesine Yer Vermeyen Rivayetler

Diğer taraftan bu iki gruptaki rivayetlerin tamamının *Enes* → *Katâde* tarîkiyle gelmiş olması evvel emirde, bunların hepsinin aynı hadise işaret ettiğini fakat mana ile nakilden dolayı böyle bir lafız farklılığına uğradığını aklı getirmektedir. Zira gaflet lafzı, yukarıda geniş şekilde ortaya konduğu üzere, öncelikle unut-maya delâlet etmektedir. Eğer bu tespit doğruysa *Katâde*'nin aynı hadisi el-Mü-sennâ b. Saïd ve Hişam isimli öğrencilerine “رقد” ve “غفل” lafızlarıyla; Ebû Avâne, Eyyûb Ebu'l-Alâ, Şube, Saïd b. Ebî Arûbe ve Hemmâm isimli öğrencilerine “نام” ve “نسي” lafızlarıyla naklettiği düşünülebilir. Öyle görünüyor ki *Katâde*, *Haccâc*'a ise bir keresinde birinci, bir keresinde de ikinci gruptaki lafızlarla nakletmiştir. Zira *Enes* → *Katâde* → *Haccâc b. Haccâc el-Bâhilî* → *Yezîd b. Züray'* tarîkiyle

nakledilen rivayet hem “نسى” ve “نام” lafızlarıyla⁵¹ hem de “رقد” ve “غفل” lafızlarıyla aktarılmıştır.⁵²

Bu bağlamda Katâde'nin ravileri içinde en güvenilir ve en hafız olanı arandığında birinci sırada Saîd b. Ebî Arûbe'nin sayıldığına⁵³ ve onun da hadisi “نسى” ve “نام” lafızlarıyla naklettiğine özellikle dikkat çekmek yerinde olacaktır.

Bizim mana ile rivayeti ön plana çıkaran bu değerlendirmemiz hakkında, daha önce şöyle bir itiraz ortaya atılmıştır:

“Ancak İmam Müslim'in mana ile rivayeti tecviz etmediği ve nebevi lafızlara daha çok itina gösterdiği de bilinen bir husustur. Dolayısıyla, ‘غفل’ fiilinin bizzat Rasulullah tarafından kullanılmış olmasını... teyit etmekte, aksini ise zayıflatmaktadır. Çünkü konuyla ilgili kavflî hadislerin bir kısmında zaten ‘غفل’ fiili kullanılmıştır. Öyleyse bu hadislerdeki ‘gaflet’, ‘unutma’dan başka bir manaya gelmeli ki, o da ‘bilerek terk etme’ olmalıdır, kanaatindeyiz”⁵⁴

Buradaki değerlendirmelere pek de katılmadığımızı ifade etmemiz gerekir. Zira öncelikle *gaflet* ile *unutmanın* farklı manalara geldiğini savunabilmek için bu iki kelimenin aynı cümle içinde geçmesi ve ayrıca “و” harfiyle birbirlerine atfedilmesi gerekir. Hâlbuki görebildiğimiz kadarıyla hiçbir hadiste *unutma* ve *gaflet* kelimeleri bir arada geçmemektedir. Diğer taraftan İmam Müslim, lafız rivayetine verdiği önem kadar “bir hadisin bütün rivayetlerini peş peşe vermesi” ile de tanınır. Nitekim o “حَدَّثَنَا” diyerek *Enes* → *Katâde* tarîkenden “مَنْ نَسِيَ صَلَاةً” hadisin naklettikten sonra ayrı ayrı “وَحَدَّثَنَا” ve “وَحَدَّثَنَا” şigalarıyla rivayetin çeşitli farklarla nakledilen lafızlarına işaret eder. Müslim'in bu bağlamda zikrettiği son hadîs yine “وَحَدَّثَنَا” şigasıyla ve *Enes* → *Katâde* tarîkenden naklettiği “إِذَا رَقَدَ أَحَدُكُمْ عَنِ الصَّلَاةِ أَوْ غَفَلَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا” hadisidir.⁵⁵ Sigaların başındaki “و” harfi, aynı hadisin değişik rivayetlerine işaret içindir.

Aynı uygulama Beyhakî (öl. 458/1065) tarafından da sergilenmiştir. Nitekim o önce ...*Katâde* → *el-Müsennâ*... senedini sonra “ح” işaretiyle tahvil başvuracağına işaret edip *Katâde* → *Saîd b. Ebî Arûbe*... senedini verip “إِذَا رَقَدَ أَحَدُكُمْ عَنْ الصَّلَاةِ أَوْ غَفَلَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا...” hadisini zikreder ve sonra şöyle bir açıklamada bulunur: “Bu *el-Müsenna*'nın naklettiği lafızdır. Saîd'in naklettiği metin ‘مَنْ نَسِيَ صَلَاةً فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا...’⁵⁶ şeklindedir...”

⁵¹ Bezzâr, *el-Müsned*, 13/398.

⁵² Müslim, “Mevâkîf”, 316; Nesâî, “Mevâkîf”, 52.

⁵³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/63-64.

⁵⁴ Yatkin, “Hz. Peygamber'in Sünnetinde Namazların Kazası”, 171-172.

⁵⁵ Müslim, “Mesâcid”, 313-316.

⁵⁶ Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Haydarabad: Meclisü Dâirati'l-Me'ârif, 1344), 2/456.

İbnü'l-Esîr (öl. 606/1210), Enes b. Mâlik'ten nakille “ من نَسِيَ صَلَاةً فَلْيُصَلِّ إِذَا إِذَا رَقَدَ أَحَدُكُمْ عَنْ ” diyerek “و في رواية” rivayetini zikreder.⁵⁷

Kurtubî (öl. 656/1258) de “من نسي صلاة أو نام عنها فليصلها إذا ذكرها” hadisini naklettikten sonra “و في لفظ آخر” diyerek “أو غفل عنها” ibaresine işaret eder.⁵⁸

Aynı şekilde tefsir âlimi Hâzin (öl. 741/1340) de “ من نسي صلاة فليصل إذا ” hadisine işaret ettikten sonra *bir başka rivayette* “إذا رقد أحدكم في الصلاة” şeklinde *vârid olmuştur* der.⁵⁹

Mana ile nakil keyfiyetine böyle doğrudan işaret eden müellif örneklerini çoğaltmak mümkündür. Fakat esasen daha önce görüşlerini zikrettiğimiz ve gaflet kelimesini unutmak veya uyumak manasına hamleden diğer bütün müelliflerin, dolaylı yoldan bile olsa, mana ile nakli dikkate aldıkları söylenebilir.

Üzerine yoğunlaştığımız bu mana ile nakil keyfiyeti konusunda en doğru fikri verecek husus, öncelikle Enes'ten Katâde hâricindeki ravilerin, daha sonra da bu konuda diğer sahabîlerin naklettiği rivayetlerin incelenmesi olacaktır. Böylece namazın kazasına imkân veren mazeretlerin neler olduğu ve özellikle de *bilinçli terk* manasına hamledilebilecek *gaflet* ibaresinin bunlarda bulunup bulunmadığı tespit edilebilecektir.

3.1.2. Enes b. Mâlik'in Diğer Ravisi Zührî'den Gelen Rivayetler

Yaptığımız taramalardan görebildiğimiz kadarıyla Enes'ten bu yönde hadis nakleden tek ravi İbn Şihâb ez-Zührî'dir (öl. 124/741). Zührî'nin Enes'ten naklettiği iki metin şu şekildedir:

من نام عن صلاة أو نسيها فليصلها إذا ذكرها ثم تلا أقم الصلاة لذكره⁶⁰
مَنْ نَامَ عَنْ صَلَاةٍ فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا⁶¹

Görüleceği üzere bu rivayetlerde de namazın kazası bağlamında uyuma ve/veya unutma mazeretlerine değinilmiş olup “gaflet” söz konusu edilmemiş-

⁵⁷ Ebü's-Seadât el-Mübârek b. Muhammed İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *Câmi'u'l-uşûl fi ehâdisi'r-Rasûl*, thk. Abdülkadir el-Arnaût (Beyrut: Mektebetü'l-Hülvânî, 1390/1971), 5/189.

⁵⁸ Kurtubî, *el-Müfhim*, 2/309.

⁵⁹ Hâzin, *Lübâbu't-te'vîl*, 3/202.

⁶⁰ Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsağ*, thk. Târık b. İvazullah (Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1415), 6/182.

⁶¹ Bezzâr, *el-Müsned*, 13/21.

tir. Bu noktada Enes'ten nakleden bu iki ravi arasında yapılan güvenilirlik ve üstünlük sıralamasında, münekkitlerin Zührî'yi Katâde'nin önüne geçirdiğini⁶² ifade etmemiz gerekir.

3.1.3. Diğer Sahâbîlerden Gelen Rivayetler

Namazın kazası konusunda dinin meşru gördüğü sebeplere işaret eden tek rivayet Enes'ten gelmiş değildir. Aksine diğer pek çok sahâbîden de bu bahisle alakalı rivayetler vardır.

Nitekim Ebû Bekre'nin naklettiğine göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur:

مَنْ نَسِيَ صَلَاةً أَوْ نَامَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا⁶³

Semure b. Cündeb rivayetinde ise sadece unutmaya işaret vardır:

من نسي صلاة فليصلها إذا ذكرها من الغد للوقت⁶⁴

Ebû Saîd el-Hudrî'nin naklettiği rivayette de sadece unutmaktan bahsedilir:

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الَّذِي يَنْسَى الصَّلَاةَ: يُصَلِّيَهَا إِذَا ذَكَرَهَا⁶⁵

İmrân b. Husayn rivayetinde de vurgu unutmaktan ibarettir:

من نسي صلاة فليصلها إذا ذكرها⁶⁶

Meymûne bnt. Sa'd rivayetinde ise sadece uykudan bahsedilir. Buna göre Meymûne gelip "Yâ Rasûlallah! Güneş doğana veya batana kadar uyuyup namazını kılamayan kişi hakkında bize fetva ver! Bu namazın kefareti nedir?" diye sorunca Allah Rasûlü şöyle buyurur:

إِذَا ذَكَرَهَا فَلْيُصَلِّهَا

Hz. Peygamber sözlerine devamlı "Bu kişi namazını kılar ama güzelce kılar, abdestini alır ama güzelce alır. Bu kişinin bundan başka kefareti yoktur" buyurur.⁶⁷

Ebû Katâde'den nakledilen metinden, hadisin Hz. Peygamber'in yanında geçen bir konuşmadan dolayı vârid olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre ashabdan bazıları O'nun yanında "(fazla) uyumak sebebiyle kusur işlediklerini zira güneş doğuncaya kadar uyuduklarını" söylediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Peygamber

⁶² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/3; 8/355.

⁶³ Bezzâr, *el-Müsned*, 9/137; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 7/235.

⁶⁴ Bezzâr, *el-Müsned*, 9/137; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 7/235.

⁶⁵ Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali el-Mevsilî, *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selîm Esed (Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404/1984), 2/407; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 18/179.

⁶⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 18/179.

⁶⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 25/35.

“Uyku konusunda (çok uyumak gibi bir) kusur söz konusu değildir. Kusur ancak uyanıklık hali için geçerlidir” uyarısında bulunduktan sonra şöyle buyurur:

فَإِذَا نَسِيَ أَحَدُكُمْ صَلَاةً أَوْ نَامَ عَنْهَا فَلْيَصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا...⁶⁸

Ebû Cuhayfe rivayetinde de biraz fazla ayrıntıya yer verilir. Bu rivayete göre bir sefer esnasında Hz. Peygamber ve yanındakiler güneş doğana kadar uyumuşlardır. Uyanıp durumu fark edince Allah Rasûlü önce “Sizler (uyku esnasında) ölümler (konumunda) idiniz. Allah ruhlarınızı size geri iade etti (ve uyanıyorsunuz).” şeklinde bir açıklama yaptıktan sonra şöyle buyurmuştur:

فَمَنْ نَامَ عَنْ صَلَاةٍ أَوْ نَسِيَ صَلَاةً فَلْيَصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا وَإِذَا اسْتَيْقَظَ⁶⁹

Ebû Hureyre rivayeti de Ebû Cuhayfe metnine benzemekle birlikte ondan daha fazla bilgi içerir. Buna göre Hz. Peygamber Hayber dönüşü gece boyunca yürümüştür. Yorulunca Bilal-i Habeşî’yi, sabah namazına kaldırması için nöbetçi olarak bırakıp yatmışlardır. Fakat çok geçmeden Bilal de uyumuştur. Allah Rasûlü ve ashabı ancak yüzlerine vuran güneşin sıcaklığı ile uyanabilmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber abdest almış, Bilal’den kamet getirmesini istemiş ve ashabına sabah namazını kaldırmıştır. Allah Rasûlü namazı bitirince ashabına dönüp şöyle buyurmuştur:

من نسي صلاة فليصلها إذا ذكرها فإن الله تبارك وتعالى قال: أقم الصلاة لذكري⁷⁰

Ebû Hureyre’nin anlattığı olay, daha önce de işaret ettiğimiz üzere, Zeyd b. Eslem tarafından da aktarılmıştır. Ancak bu rivayette konumuzla alakalı metin şöyle ifade edilmiştir:

فَإِذَا رَقَدَ أَحَدُكُمْ عَنِ الصَّلَاةِ أَوْ نَسِيَهَا ثُمَّ فَرَغَ إِلَيْهَا، فَلْيَصَلِّهَا كَمَا كَانَ يُصَلِّيهَا فِي وَقْتِهَا

“Sizden biri uyumak veya unutmak suretiyle bir namazı eda edemez sonra da bundan dolayı endişeye kapılırsa vaktinde kılyormuş gibi kılsın”.⁷¹

Bunlar dışında Ebû Saîd el-Hudrî’den gelen bir rivayet daha vardır. Gerçi burada somut bir namaz olarak vitirden bahsedilmektedir. Ancak mazeretler yine aynı olup uyumak ve unutmaktan ibarettir:

⁶⁸ İbn Mâce, “Salât”, 10; Tirmizî, “Salât”, 18; Nesâî, “Mevâkıit”, 53; Ebû’l-Hasen Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Abdullah Haşim el-Medenî (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1386/1966), 4/109.

⁶⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 1/411; 7/281; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, 22/107.

⁷⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvaţta’*, thk. Muhammed Mustafa el-A’zamî (Suud: Müessesetü Zâyed b. Sultan, 1425/2004), “Vuķütü’s-salât”, 10; Müslim, “Mesâcid”, 55; Ebû Dâvûd, “Salât”, 11; İbn Mâce, “Mevâkıit”, 10; Nesâî, “Mevâkıit”, 52. Ebû Hureyre rivayetleri bazı kaynaklarda ise sadece son cümleden müteşekkil metinle nakledilir: bk. Nesâî, “Mevâkıit”, 54; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-evsaţ*, 8/349; Dârekutnî, *es-Sünen*, 4/259.

⁷¹ Mâlik, “Vuķütü’s-salât”, 11.

من نسي الوتر أو نام عنها فليصلها إذا ذكرها أو إذا أصبح⁷²

Bütün bu verilerden anlaşıldığına göre Katâde, gaflet kelimesinin rivayetinde tek kalmıştır. Zira ne Katâde'nin hocası Enes'ten nakleden Zührî rivayetinde ne de diğer sahâbîlerden gelen aynı konuyla alakalı rivayetlerde gaflet ibaresi yer almaz.

Araştırma konumuz olan rivayette geçen “gaflet” ibaresine “kasten terk” manasını yükleyip hadisten “böyle bir eylemin kefareti, onu kaza etmektir” şeklinde bir sonuç çıkarmak, bize göre, dinin namaz konusundaki genel vurgu ve uyarıları ile de çelişir durumdadır.

3.2. Hadisin Namazın “Kasten” Terkiyle Alakalı Verilerle İlişkisi

Namazın terki pek çok nassta şiddetle tenkit edilen bir suçtur. Bu bağlamda bazı âyet ve hadislerle şöylece işaret edilebilir:

“Onlara rükû edin (namaz kılın) denildiği zaman (itaat edip de) rükûya gitmezler. (Bu suretle Allah'ın hükümlerini) yalanlayanların o gün vay haline!”⁷³

“Rabbimiz şöyle buyurdu: Bana dua edin ki size karşılık vereyim. Bana ibâdet etmekten büyüklenip yüz çevirenler, muhakkak ki küçülmüş kimseler olarak cehenneme gireceklerdir.”⁷⁴

“...Sonra, bunların arkasından namazı zayi eden ve nefislerine uyan bir nesil geldi. (Bunlar yaptıklarının neticesi olarak) Gayyâ çukuruna atılacaklardır.”⁷⁵

Namazı terkin sonuçlarına bazı hadislerde de değinilmiştir:

“Âdemoğlu secde âyetini okuyup secde ederse, şeytan ağlayarak uzaklaşır ve der ki: Vay halime! Âdemoğlu secde etmeye memur oldu ve hemen secde etti. Binaenaleyh cennet onundur. Ben de secde ile emrolundum, ama bundan imtina ettim. Bu sebeple cehennem de benimdir”⁷⁶

“Kim namaza devam ederse kıyamet günü onun için bu namaz nur, delil ve kurtuluş sebebi olur. Kim de namaza devam etmezse, onun nuru, delili ve kurtuluşu yok demektir; o kişi kıyamette Kârûn, Firavun, Hâmân ve Übey b. Halef'le beraber olacaktır”⁷⁷

⁷² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/44.

⁷³ el-Mürselât 77/48-49.

⁷⁴ el-Mü'min 40/60.

⁷⁵ Meryem 19/58-59.

⁷⁶ Müslim, “İmân”, 33.

⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/169.

Diğer taraftan din, namazın terki konusunda sadece uyku ve unutmayı mazeret olarak tanımıştır. Ancak uyku ve unutmadan bahseden hadislerin tamamının *bu suretle terk edilmiş farz namazlar hakkında, uyanınca veya hatırlayınca kılmaktan başka kefaret yoktur* cümlesiyle bitmesi de kayda değer bir husustur. Zira kefaret ancak istemsiz kusurlar için söz konusu edilir. Nitekim Allah Rasûlü *namazı ancak güneş doğduktan sonra kıyor* diye şikâyet edilen Safvan b. el-Muattal'a, bir rivayete göre haber gönderip çağırarak, bunun sebebini sormuş, "benim ve ailemin uykusu çok ağırdır (ثَقِيلُ الرَّأْسِ)" cevabını alınca "o halde uyandığın zaman namazını kıl!" buyurmuştur.⁷⁸ Bu hadisten öyle anlaşılıyor ki Hz. Peygamber, uyku konusunda bile bir gevşeklik olup olmadığını, bunun bir bahane addedilip edilmediğini soruşturma ihtiyacı hissetmektedir.

Sonuç

Eski dönemlerden beri ilim adamları, *uyku ve unutma* gibi istem dışı mazeretlere binaen *kasten* terk edilen farz namazların da kaza edilmesi gerektiği görüşündedir. Bu ilim adamlarının öncelikli delili esasen *bir yükümlülüğü vaktinde yerine getirmek nasıl gerekiyorsa, vakti geçtikten sonra yapmak çok daha elzemdir* şeklindeki akli delildir. Fakat bu ilim adamları delil sadedinde bir de hadise atıfta bulunmaktadır. Bu hadise göre Allah Rasûlü "Biriniz uyku veya gaflet sebebiyle namazı terk ederse onu hatırladığı vakit kulsın. Zira Allah 'namazı, beni hatırlamak için kıl' buyurur." demektedir.

Hadisin, kasıtlı terke de ihtimâli bulunan *gaflet* kelimesiyle naklinde Katâde b. Diâme tek kalmıştır. Ayrıca hem bu ravinin hocası Enes b. Mâlik'ten Zührî gibi başka bir ismin aktardığı metinlerde hem de diğer pek çok sahâbîden gelen rivayetlerde *kasten terk* manasına hamledilebilecek bir kelime yer almaz. Lafız ve muhteva desteğinden mahrum bulunması Katâde'nin *gaflet* kelimesi ile naklettiği rivayetin şazz ve dolayısıyla zayıf olmasını gerektirir. Fakat Katâde münekitlerin övgülerine mazhar olmuş sika bir ravidir. Bu da dikkate alındığında bize göre uygun olan, söz konusu rivayette kullanılan *gaflet* ibaresinin, mana ile nakle tabi tutulduğunu düşünmektir. Zira Katâde'den gelen ve namazın kazasına sebep olabilecek hususların sayıldığı rivayetler bir araya toplandığında onun üç ravisinin gaflete işaret eden metinlerine karşılık altı öğrencisinin uyuma ve unutmadan bir veya ikisine yer veren kelimeler kullandığı görülür. Hem bunlar hem diğer sahabîlerden gelen aynı konudaki rivayetler hem de hadisten bir şekilde bahseden ulemanın genelinin tercihleri göz önüne alındığında Katâde'nin, söz konusu rivayette geçen *gaflet* ibaresini *unutma* manasında kullandığı söylenebilir.

⁷⁸ Hadisin değişik rivayetleri için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/80; Ebû Dâvûd, "Savm", 74 (2458); Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âşâr*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1987), 5/286; İbn Hibbân, *eş-Şahîh*, 4/354.

Bize göre bu tercih, *gaflet* ibaresine yer veren bütün hadislerin sonunda yer alan *bunun telafisi, söz konusu namazı hatırlayınca* (إذا ذكرها) *kılmaktır* cümlesiyle de uyum arz edecektir. Zira *hatırlama* durumu, *unutma* ile ilişkili olup kasten terk hakkında kullanılması öncelikli bir tercih değildir. Gerçi bu noktada bu son cümleyi *kasten kılmayan kişi bu namazı bir süre unuttur*. Daha sonra *aklına geldiğinde onu kılın* manasına hamletme ihtimali de akla gelebilir. Ancak bu ihtimal, dinin namaz konusundaki genel vurgu, uyarı ve kılmayanlara yönelik şiddetli tenkitleri ile çelişir durumdadır. Bu nasları dikkate alındığında dinin, namazın kasten terkini bir seçenek olarak ele almadığı, kanaatimizce, rahatlıkla söylenebilir.

Bütün bu verilerden hareketle denilebilir ki “Biriniz uyku veya *gaflet* sebebiyle namazı terk ederse onu hatırladığı vakit kılın” hadisinin, *kasten terk edilen namazlar da kaza edilmelidir* görüşü için delil addedilmesi yanlış olacaktır. Daha doğru görünen, söz konusu kelimenin *unutma* manasına hamlidir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- Abdullah b. Ahmed b. Hanbel. *Mesâ'ilü Ahmed b. Hanbel*. thk. Züheyr eş-Şâvîş. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1401/1981.
- Apaydın, Hacı Yunus. "Gaflet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/284-285. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Aynî, Ebu Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *Nühübü'l-efkâr fi tenkîhi mebâni'l-aḥbâr fi şerḥi Me'âni'l-Âşâr*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim. 19 Cilt. Katar: Vüzâratü'l-Evkâf, 1429/2008.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn. *el-Hilâfiyât beyne'l-imâmeyn eş-Şâfi'î ve Ebî Ḥanîfe ve aşḥâbih*. thk. Mahmûd b. Abdilfettâh. 8 Cilt. Kahire: er-Ravda li'n-Neşr ve't-Tevzî, 1436/2015.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 10 Cilt. Haydarabad: Meclisü Dâirati'l-Me'ârif, 1344.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-Atekî. *el-Müsned*. thk. Âdil b. Sa'd. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988-2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u's-Şaḥîḥ*. thk. Mustafa Dîb el-Bugâ. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1987.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî. *et-Ta'rîfât*. thk. Komisyon. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer. *es-Sünen*. thk. Abdullah Hâşim el-Medenî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marîfe, 1386/1966.
- Dârimî, Ebû Abdillâh Abdullah b. Abdirrahmân. *el-Müsned*. thk. Hüseyin Selim Esed. 4 Cilt. Suud: Dâru'l-Muğnî, 1412/2000.
- Ebû Avâne Ya'kûb b. İshâk en-Nîsâbü'rî. *el-Müstahḥec*. thk. Eymen b. Ârif ed-Dımaşkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1419/1998.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, ts.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsilî. *el-Müsned*. thk. Hüseyin Selim Esed. 13 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404/1984.
- Ebû Ya'lâ, Muhammed b. el-Huseyn el-Ferrâ. *et-Ta'lîku'l-kebîr fi'l-mesâ'ili'l-hilâfiye beyne'l-e'imme*. thk. Muhammed b. Fahd. 4 Cilt. Dımaşk: Dâru'n-Nevâdir, 1435/2014.

- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed. *el-Mişbâhu'l-münîr*. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Hâzin, Ebü'l-Hasen Alâüddin Ali b. Muhammed. *Lübâbü't-te'vîl fi me'âni't-tenzil*. thk. Muhammed Ali Şahin. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Absî. *el-Muşannef*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Matbaatü Dâirati'l-Me'ârif, 13268.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Hacer. *el-Minhâcü'l-ğavîm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/2000.
- İbn Harrât, Ebû Muhammed Abdülhak b. Abdirrahmân el-Endelusî. *el-Ahkâmü's-şer'iyeti'l-kübrâ*. thk. Hüseyin b. Ukkâşe. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1422/2001.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hatim Muhammed b. Hibbân el-Büstî. *eş-Şahîh*. thk. Şuayb el-Arnaût. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisî. *el-Muğnî*. 10 Cilt, Kahire: Mektebetü Kâhire, 1388/1968.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm el-Harrânî. *Şerhu'l-'umde*. thk. Hâlid b. Ali. Riyad: Dâru'l-Âsime, 1418/1997.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nisâbü'rî. *eş-Şahîh*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1424/2003.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Bağdâdî. *eş-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seadât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî. *Câmi'u'l-uşûl fi ehadîşi'r-Rasûl*. thk. Abdülkâdir el-Arnaût. 12 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Hülvânî, 1390/1971.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdirrahmân eş-Şehrezûrî. *Ulümü'l-hadîş*. thk. Nureddin Itr. Suriye: Dâru'l-Fikr, 1406/1986.
- İbrahim Mustafa vd. *el-Mu'cemü'l-vasîf*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'd-Davet, ts.
- Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân. *eş-Zahîra*. thk. Muhammed Hacî. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garb, 1994.

- Kurtubî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ömer. *el-Müfhim limâ eşkele min telhîşi kitâbi Müslim*. thk. Muhyiddin Dîb Misto. 7 Cilt. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1417/1996.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 8 Cilt. Abu Dabi: Müessesetü Zâyed b. Sultan, 1425/2004.
- Muhammed Fuâd Abdülbâkî. *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Çur'âni'l-kerîm*. Kahire: Matba'atü Dâri'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1364/1945.
- Mübârekpûrî, Ebû'l-Hasen Ubeydullah b. Muhammed. *Mir'âtü'l-mefâtih şerhu Mişkâtî'l-meşâbih*. 9 Cilt. Hindistan: İdâretü'l-Buhûsü'l-İlmiyye, 1404/1984.
- Müslim b. el-Haccâc, Ebû'l-Hasen el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-Şahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1954.
- Nesâî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde. 8 Cilt. Haleb: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1406/1986.
- Polat, Selahaddin. "Gaflet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/285-286. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Râğıb el-İsfehânî, Ebû'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed. *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Çur'ân*. thk. Safvân Adnan ed-Dâvûdî. Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1412.
- Sââtî, Ahmed b. Abdirrahmân. *el-Fethü'r-rabbânî li-tertîbi'l-Müsnedi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*. 24 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Sübki, Mahmûd Muhammed Hattâb. *el-Menhelü'l-azbi'l-mevrûd şerhu Süneni'l-İmâm Ebî Dâvûd*. thk. Emin Mahmûd Muhammed. 6 Cilt. Kahire: Matbaatu'l-İstikâme, 1351-1353.
- Şinkitî, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr. *Edvâ'ü'l-beyân fi izâhi'l-Çur'âni bi'l-Çur'ân*. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1415.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Neylü'l-evğâr*. thk. İsmâuddin es-Sabâbitî. 8 Cilt. Mısır: Dârü'l-Hadîs, 1413/1993.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-evsâf*. thk. Târik b. İvzulâh. 10 Cilt. Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1415.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî b. Abdilmeccîd. 20 Cilt. Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1404/1983.
- Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Müşkili'l-Âşâr*. thk. Şuayb el-Arnaût. 15 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1987.
- Tîbî, Şerefüddin el-Huseyn b. Abdillâh. *el-Kâşif 'an hakâ'iki's-sünen*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. 13 Cilt. Riyad: Mektebetü Nizar Mustafa el-Bâz, 1417/1997.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Uludağ, Süleyman. “Gaflet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/283-284. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Vellevî, Muhammed b. Ali el-İsyûbî. *Zehîratü'l-‘uqbâ fi şerhi'l-Müctebâ*. 40 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Me‘âric, 1416/1996.

Yatkın, Nihat. “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Namazların Kazası”. *EKEV Akademi Dergisi* 3/1 (2001), 163-177.

Zeylaî, Fahrüddîn Osman b. Ali. *Tebyînu'l-ḥakā'ik şerhu Kenzi'd-dekâ'ik*. 6 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-İslamî, 1313.

Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa. *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-‘akîde ve’ş-şerî‘a ve’l-menhec*. 30 Cilt. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1418.

A Hadith and Its Assessment Proves That Intentionally Abandoned Prayer Could Be Performed After Its Own Time

Extended Summary

Prayer is the most mentioned worship in the Quran and ḥadiths. In these sources, it is also seen that various details related to prayer also offer solutions to problems that may prevent it from acting on time. From this point of view, it can be said that the religion does not accept any excuses except for a few issues about excuses that will prevent the performance of an obligatory (fard) prayer on time.

There is an alliance among the scholars that a Muslim can perform later the prayer that he could not perform on time due to sleep or forget. As a matter of fact, according to the Prophet's statement, this situation has no other atonement. However, scholars disagreed about whether a person would perform later a prayer that he didn't perform it in time deliberately due to reasons such as laziness and preoccupation. This dispute appears to be largely shaped by the relevance between prayer and the faith. All of the scholars who believe that prayers that are deliberately abandoned in addition to sleep and forgetting should be perform later point to a certain ḥadith as evidence of these views. According to this ḥadith, the Messenger of Allah states: "If one of you leaves the prayer due to sleep or heedlessness, do it when remember. Because Allah says "pray for me to remember me."

When the narrations of the authors who reported the ḥadith are compared, it is seen that it is sound in terms of isnād. The texts narrated by these authors, on the other hand, differ from each other in meaning and narration. The common point of these texts is that prayers that are neglected due to sleep and heedlessness should be performed after remembering. The word of "remembering" is important in determining the evidence of the ḥadith. Because the act of remembering can also be associated with sleep, forgetting and deliberate abandonment. However, it is seen that some scholars refer to the expression of heedlessness in the ḥadith as "deliberate abandonment". According to them, it is possible that the word heedlessness mentioned in the ḥadith means "to comply with one's own desires and behave towards them." Some scholars, on the other hand, understand it as "forgetting." According to the third view, this key word means "sleep".

As it is understood from these data, it is possible that the word of heedlessness may be understood as intentional behaviors such as deliberate abandonment as well as unintentional actions such as sleep and forgetting. However, according to this last preference, religion will refer to the deliberate abandonment of an obligatory prayer and show its compensation. Such a meaning causes a very

dangerous result for both society and individual. Because human beings tend to be easy and comfortable by nature. If religion considers the deliberate abandonment of an obligatory prayer as a possibility, it is likely that a person will consider it as a license. Therefore, before reaching such a serious conclusion, it will be of great benefit to examine other data about sleeping, forgetting and especially deliberate abandonment of an obligatory prayer and reveal the basic approach in them.

In the majority of ḥadīths that mention the compensation of prayers, the excuses that will lead to this are associated with sleeping and / or forgetting. The most striking among these are the narrations that came with the chain of “Anas b. Mālik → Qatāda” as in the ḥadīth, which is our subject of research, but do not include the word heedlessness contrary to it. Another important point is that these narrations, which do not include the word heedlessness, are much more common than those who give. This situation makes us think that all the narrations that include the words forgetting and / or sleeping and heedlessness and that came with the chain of “Anas → Qatāda” essentially point to the same event, but suffer from differences in wording arising from the meaning and the narration. According to this, when Qatāda (d. 117/735) narrated the ḥadīth in question to his students, he expressed the key word, the excuse or reason that could cause the accident of the prayer, with different words. In this context, we should point out that Qatāda’s student, who is considered the most reliable among his students, narrates the ḥadīth with the words forgetting and sleeping. There is no word of negligence in the narrations from al-Zuhrī (d. 124/741), another narrator of Anas. When the narrations of other Companions pointing to the legitimate reasons of the prayer are examined, there are only one or both signs of forgetting and sleeping. Apart from these traditions, the general emphasis and warnings of the religion about prayer are in contradiction with an act such as deliberate abandonment. For, in the verses and ḥadīths that mention this issue, the great penalties that will be inflicted on deliberate abandonment of prayer are indicated.

Based on all these data, it can be said that It is more appropriate to take the word heedlessness as forgetting in the ḥadīth, “If one of you leaves the prayer due to sleep or heedlessness, do it when remember.” As such, it would be wrong to provide evidence of the ḥadīth for the claim *prayers that are deliberately abandoned must also be compensated later* also fail.

Keyword: Ḥadīth, Prayer, To Abandon Prayer, To Perform Prayer After its Time, Sleep and Forget, To Abandone Deliberately.